

Het historisch archief van het OCMW-Gent

Collectie vondelingenregisters

Lieve VERMEULEN - André VAN WASSENHOVE - Robert DE SMET
Dienst Archief – OCMW Gent

Een archief maakt op buitenstaanders altijd een statische indruk: stukken worden toegevoegd, af en toe wordt een dossier terug actief en wordt weer uit het archief gelicht, en de rest staat rustig stof te verzamelen. Voor een deel is die indruk onjuist: door de toenemende digitalisering van de kantoren en diensten moet ook een archiefdienst zich aanpassen en krijgt het de mogelijkheid om veel dynamischer met het materiaal om te gaan. De dossiers geërfd van de voorlopers van het OCMW, nl. de Commissie van Openbare Onderstand, het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen en het Bestuur van Weldadigheid, blijven echter meestal wel onaangeroerd. De diensten binnen het OCMW hebben zelden de behoefte om dit deel van het archief te raadplegen, en buiten het OCMW zijn er weinig mensen die weten dat dit materiaal voorhanden is. Bovendien is dit historisch archief meestal nauwelijks of niet geïnventariseerd en dus niet gemakkelijk toegankelijk. Dit is jammer, want het bevat heel wat gegevens over dat deel van de bevolking dat maar zelden deel uitmaakt van de officiële geschiedschrijving.

De collecties “bijgestane kinderen”

In het historisch archief van het OCMW-Gent zitten drie collecties die we geërfd hebben van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen en het Bestuur van Weldadigheid.

Het zijn:

- de collectie met de registers van de vondelingen (32 boekdelen, 7632 registraties van 1790 tot 1922)
- de collectie met de registers van de verlaten kinderen (22 boekdelen, 4015 registraties van 1787 tot 1940)
- de collectie met de registers van de bestede kinderen (29 boekdelen, 6541 registraties van 1788 tot 1943).

De registers van de bestede kinderen komen van het Bestuur van Weldadigheid, hierin staan hoofdzakelijk weeskinderen geregistreerd. Ze vermelden buiten de naam van de kinderen, hun leeftijd en de naam van de ouders verder alleen de sommen geld betaald aan de pleeggezinnen waar de kinderen werden ondergebracht.

De registers van de vondelingen en der verlaten kinderen komen van het Bestuur van Burgerlijke Godshuizen en bevatten heel wat meer gegevens, elke bladzijde is in feite een persoonlijk dossier van het kind.

Deze laatste registers worden wel af en toe geraadpleegd, voornamelijk ten behoeve van mensen die op zoek zijn naar gegevens van hun voorouders, of door onderzoekers die geïnteresseerd zijn in sociale geschiedenis. Vooral de vondelingenregisters hebben van die manipulatie te lijden, het was duidelijk dat een middel gezocht moest worden om de boeken te beschermen, en de inhoud toch nog toegankelijk te maken. De archiefdienst heeft dan ook vorig jaar een project gestart rond die vondelingenregisters.

De bewaring en de inventarisatie van de vondelingenregisters

Het OCMW stond zeker niet te springen om het historisch archief te digitaliseren. De gebruikers die het archief bezoeken om opzoekingen te doen houden van het boek, het perkament, het papier. Er is een niet uit te leggen relatie tussen de onderzoeker en het boek. Die relatie is duurzaam en daarom willen wij als archief daar zorgzaam mee omgaan en ze zelfs koesteren.

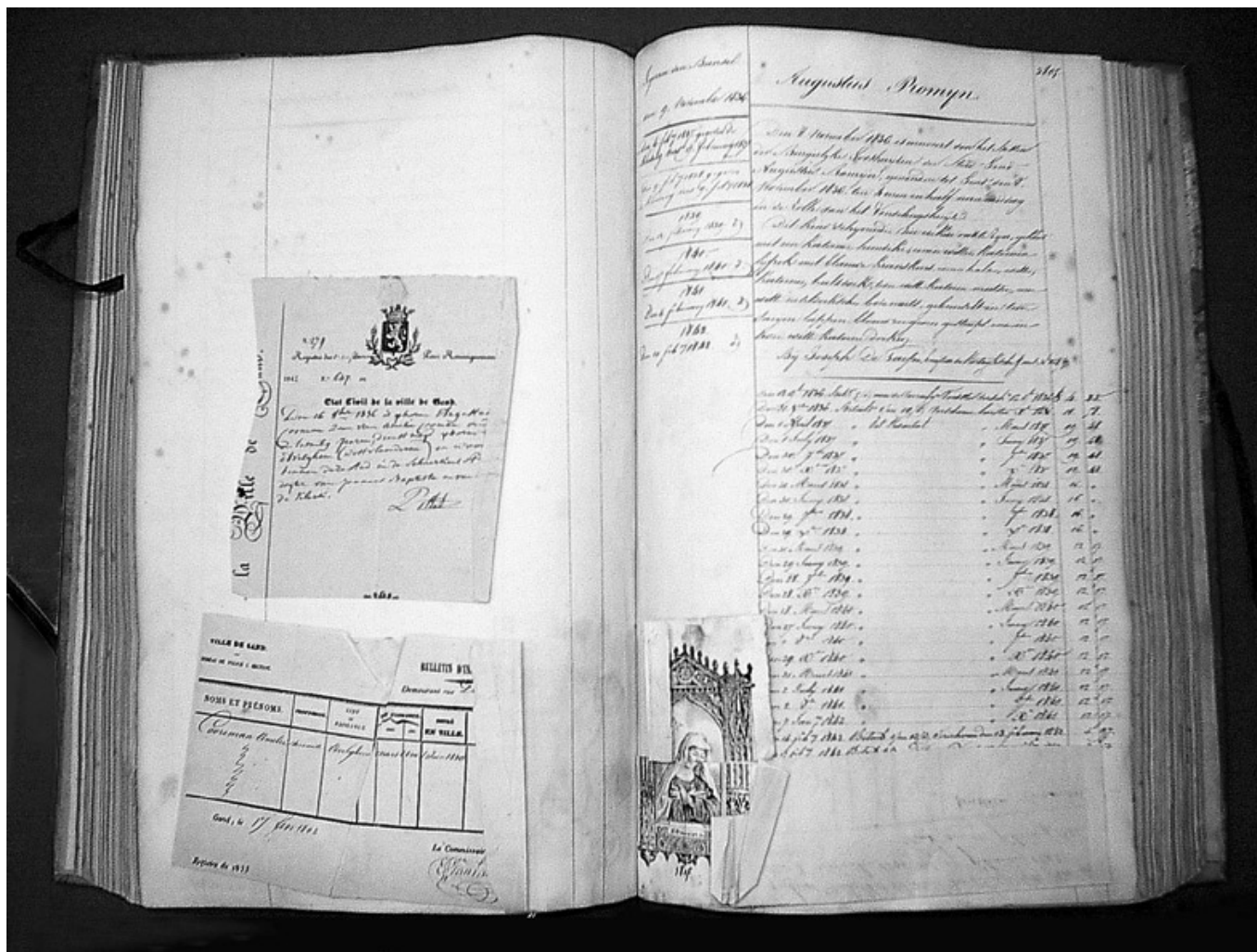
Vanuit de opdracht "zorg dragen voor **het oude boek**" groeide echter de noodzaak de vondelingenregisters te beschermen voor verdere aftakeling. Het werd moeilijk de registers zonder beschadiging te raadplegen. Immers bij elke zoekopdracht moeten telkens meerdere registers geraadpleegd omdat de ons aangereikte gegevens soms zeer vaag zijn.

De internationale preserveringswereld heeft de neiging eerst microverfilming en vervolgens de film te digitaliseren om de toegankelijkheid te vergemakkelijken. De combinatie van de twee technieken voor één document

is enerzijds het vrijwaren van de informatie (microfilms zouden 500 jaar meegaan) en de toegankelijkheid, zeker als ook de mogelijkheden van het web ten volle worden aangewend.

Uiteindelijk werd beslist de registers bladzijde per bladzijde (ook de bijlagen) op microfilm te zetten, en deze foto's dan te digitaliseren. Om ze toegankelijk te maken moesten nu de vondelingen nog geïnventariseerd worden, een taak die normaal buiten de opdracht en zeker buiten de mogelijkheden van de archiefdienst valt. Vandaar dat men, zoals wel meer in archieven gebeurt, een beroep deed op geïnteresseerde vrijwilligers. Die inventarisatie is ondertussen voltooid, de volledige inventaris is nu in het archief te raadplegen en zal hopelijk in een nabije toekomst gepubliceerd worden. Voor zover wij weten, is Gent op dit ogenblik de enige Belgische stad waar het vondelingearchief zowel geïnventariseerd als gedigitaliseerd is.

In november 2002 werd rond die resultaten een tentoonstelling ingericht. De ruime belangstelling voor de tentoonstelling bewees dat er inderdaad veel interesse is voor de gegevens over vondelingen.

De vondelingen

Kinderen te vondeling leggen is een primitieve vorm van gezinsplanning die over gans Europa voorkwam, en sporadisch nog voorkomt. Het is vooral een stedelijk verschijnsel, in een kleine gemeenschap is het nu eenmaal moeilijker om een zwangerschap, laat staan een bevalling, geheim te houden. De eerste vondelingtehuizen werden opgericht in Italië, het allereerste in Verona in 1426 door een aantal notarissen, na een pestepidemie. Door de archieven van die eerste vondelingtehuizen weten we dat er een periode van grotere toevloed aan vondelingen was in de jaren rond 1650 en een tweede periode van 1750 tot 1870.

Tijdens de Franse Republiek werd het in de gebieden onder Frans bewind verplicht om vondelingregisters bij te houden. Daardoor zijn er gegevens over de vondelingen beschikbaar in veel van de grotere steden in Zuid- en West-Europa.

Die registers bevatten heel wat interessante gegevens. De ambtenaar noteerde de vinddatum en -uur, de vindplaats, de kleren die de vondeling aanhad en eventuele de her-

kenningtekens die de moeder had aangebracht om later in betere tijden haar kind terug te kunnen krijgen. Die tekens waren soms een paternoster, een medaillon, een geschreven biljet, dikwijls ook een prentje in twee gesneden (de andere helft behield de moeder als bewijsstuk) of soms gewoon een lapje stof.

Verder werd genoteerd bij welk pleeggezin ze terecht kwamen en wanneer welke sommen betaald werden of wanneer kleren gegeven werden. Bij hun twaalf jaar zit er gewoonlijk een briefje van de pastoor dat ze hun communie gedaan hebben, waarbij de laatste keer kleren gegeven werden. Briefwisseling over de kinderen werd ook in de registers bewaard.

Deze gegevens zijn zo waardevol omdat ze een stuk geschiedenis laten zien van de armste bevolkingsgroepen die meestal zelf nauwelijks geschreven sporen nalaten.

Voorals in Frankrijk, Italië en Spanje hebben wetenschappers deze archieven gebruikt om een stuk lokale sociale geschiedenis te beschrijven.

Aanvankelijk werden de kinderen te vondeling gelegd op plaatsen waar de kans om ze te vinden groot was : 's morgens in het portaal van een kerk, 's avonds aan de ingang van een "Cabaret". Soms werden ze ook gelegd in de portiek van een gezeten burger. In veel steden werd een vondelingenschuif geïnstalleerd, zodat het kind niet te lang aan de weersomstandigheden werd bloot gesteld. In Gent gebeurde dat in 1820 in het instituut van Sint-Jan-in-d'Olie aan de kant van de Oude Schaapsmarkt – de legendarische Rolle. Voorspelbaar : de eerste vondeling in de Rolle (2 februari 1820) werd Ambroise den Eersten genoemd. De beslissing om de vondelingschuif te plaatsen wordt vaak aan Napoleon toegeschreven, maar hier blijkt dat pas in volle Nederlandse tijd gebeurt te zijn.

Het aantal vondelingen nam dermate toe, en daardoor de financiële last voor de Stad Gent, dat besloten werd om in

juni 1863 de Rolle dicht te metsen. De volgende dag lag er een vondeling op de stoep van de Bestuurder van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen...

Zoals gezegd loopt de collectie van 1790 tot 1922 en zit daarmee te paard over: het Ancien Régime, de Franse Republiek, het Franse Keizerrijk, het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en het Belgisch Koninkrijk.

In de registers kunnen we volgen hoe vondelingen eerst geregistreerd werden door de ArmenCaemer (ingesteld door Keizer Karel in 1535) en vanaf 1797 door het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen (in enkele gevallen kwamen ze terecht bij het Bestuur der Weldadigheid).

Interessant voor de geschiedenis, maar geen gemakkelijke tijd om in te leven! De conscriptie van jonge mannen voor het leger, de rondtrekkende legers, de beginnende industrialisatie en daar bovenop nog een aantal misoogsten troffen een groot aantal mensen met een onvoorstelbare armoede.

De gemiddelde huwelijksleeftijd verhoogde tot 27 jaar voor vrouwen en 29 jaar voor mannen. Gezien de vrijwel onbestaande voorbehoedsmiddelen is het dan ook geen wonder dat er heel wat kinderen buiten een huwelijk geboren werden. Het gebeurde dan helaas ook dikwijls dat de man, zonder middelen om een gezin te onderhouden, zijn partner in de steek liet. Indien de jonge vrouw dan zelf geen middelen had, zat er niet anders op dan het kind aan anderen toe te vertrouwen, in extreem geval het te vondeling leggen.

Bovendien was Gent, als garnizoenstad en als departementshoofdplaats, rijk aan "Cabarets" waar er meer op het programma stond dan bier drinken en liedjes zingen. Een kind was daar meestal ongewenst en werd dan ook prompt te vondeling gelegd. Na 1840 werd bij het overlijden van een vondeling soms de doodsoorzaak genoteerd, en een ontstellend groot aantal was gestorven aan syfilis (of de venusziekte).

Hoe verliep het nu verder met zo een vondelingleven? Een typisch vondelingleven kunnen we met één woord karakteriseren: kort. Een vondeling werd opgenomen, van nieuwe kleertjes voorzien, geregistreerd met zijn of haar nieuwe naam en stierf dan meestal binnen de maand. In het kinderziekenhuis van het Godshuis waren er weliswaar permanent twee tot drie voedsters aanwezig, maar mede daardoor werden ziektekiemen gemakkelijk verder verspreid. Bovendien waren de moeders die hun kinderen afgestaan hadden dikwijls zelf al ziek of ondervoed.

De kinderen werden voorzien van een tinnen oorplaatje met hun nummer (oorspronkelijk een halsketting, maar dit bleek

niet praktisch bij het opgroeien). Dat plaatje werd verwijderd als ze zes jaar werden omdat ze verondersteld werden dan hun eigen naam te kennen. Wie de eerste dagen overleefde en redelijk gezond was, werd uitbested bij een pleeggezin dat hiervoor een vergoeding kreeg. Die vergoeding stopte als ze twaalf jaar werden, men ging er blijkbaar van uit dat ze van dan af zelf voor hun kost konden werken.

Van de opvang in die pleeggezinnen vinden we enkele sporen in de briefwisseling die in de registers bijgehouden werd. In sommige pleeggezinnen werden de kinderen als een eigen kind behandeld (d.w.z. soms goed, soms minder goed): sommige pastoorbriefjes bij de communie van de vondeling gebruiken de familienaam van het pleeggezin in plaats van de vondelingennaam, een duidelijk bewijs dat de vondeling als deel van het gezin beschouwd werd. In één geval werd het kind meegenomen toen het gezin emigreerde naar Detroit (USA), in een ander werd een geboortebewijs gevraagd vanuit Parijs. Ook hier is duidelijk dat het kind bijgehouden werd, zelfs als men moest afzien van het pleeggeld en er zelfs extra geld moest aan besteden. Af en toe zien we ook de vermelding : "afgedankt, wegens niet aangeboden". Er zijn diverse mogelijkheden waarom de pleegouders zich niet meer aanboden, maar één mogelijkheid is dat ze het vernederend vonden om zich aan te bieden met vondelingen die ze als hun eigen kinderen zagen. Bij enkele geregistreerde kinderen zaten er brieven van bureaus die verontwaardigd waren over de manier waarop de kinderen behandeld werden, of omdat de kinderen tot bedelarij aangespoord werden. Enkele keren moest het pleeggezin melden dat het kind gevlucht was...

Door ambtenaren van het Bureau werden soms inspectierizen uitgevoerd om de omstandigheden in de pleeggezinnen te onderzoeken, maar we vonden slechts sporadisch een verslag daarvan. Het is niet onmogelijk dat we die op een andere plek in het archief nog zullen terugvinden.

Enkele getallen

In totaal werden er 7623 vondelingen opgetekend, het overgrote deel in de vondelingencollectie en enkele in de registers van de Verlaten Kinderen en van de Bestede Kinderen. Na de inventarisatie konden we onze nieuwsgierigheid niet bedwingen en hebben we al in de tabellen zitten snuisteren, in afwachting dat er eens een doorlichting door een geschoolde historicus gebeurt.

In de eerste plaats hebben we nagegaan hoeveel er per jaar geregistreerd werden.

We zien duidelijk dat er, na een eerste toename in de Franse tijd, een sterke stijging is met enkele uitschieters. Deze uitschieters komen overeen met de crisisjaren tengevolge van epidemieën en misoogsten (bv. de cholera-epidemie in 1832). Een vergelijking met het geboortecijfer in Gent is weinig zinvol: uit later onderzoek bleek dat de vondelingen niet alleen uit Gent, maar ook uit de wijde omgeving kwamen.

Nadat de Rolle dicht was, daalde het vondelingsaantal spectaculair. We weten dat de armoede wat verminderde (verhogen van het welvaartspeil is o.i. een eufemisme), maar op zich is dit een onvoldoende verklaring. Wat gebeurde van dan af met ongewenste kinderen? In de registers vonden we daar vanzelfsprekend geen antwoord op.

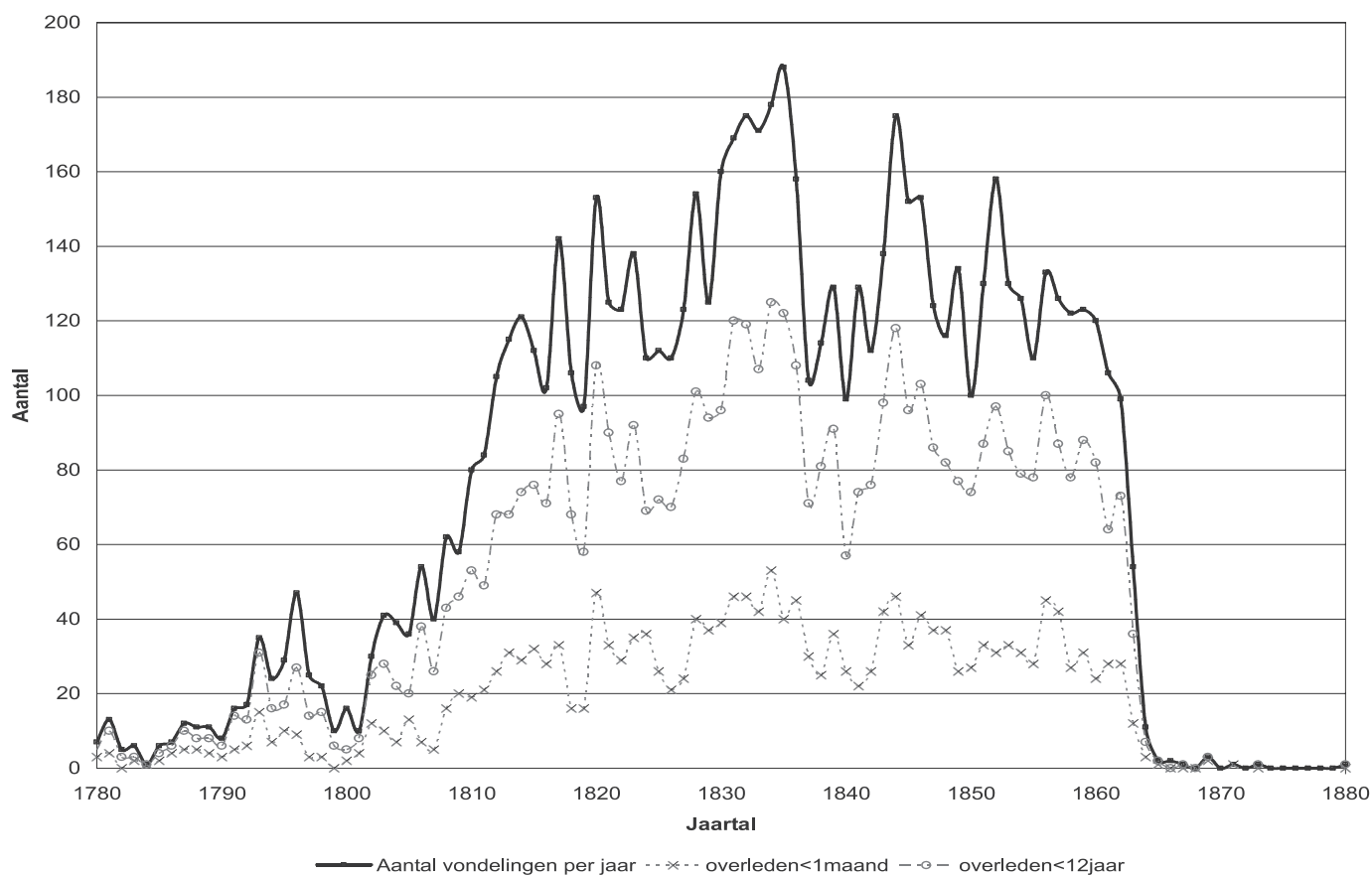
We stelden ook vast dat 25 % van de gevonden kinderen pasgeboren waren. Bijna 75 % van de vondelingen waren jonger dan 14 dagen. Na de piek van de pasgeborenen hebben we een dalende lijn en daarna een vlakke lijn met pieken op 14, 30, 60 en 90 dagen. Dit zou kunnen wijzen op het emotioneel gedrag van de moeder (“ik hou het een week bij of een maand”), maar meer waarschijnlijk komt dit door de manier van noteren door de ambtenaar (het kind is zoveel dagen, zoveel weken, zoveel maanden oud). Ieder kiest maar zijn favoriete theorie.

Tenslotte hebben we nagegaan, in functie van het vindjaar, hoeveel procent van de vondelingen overleden voor ze 1 maand, 1 jaar of 14 jaar oud werden.

Uit de literatuur blijkt dat in de 18e en 19e eeuw de kindersterfte 20 % tot 40 % bedroeg (afhankelijk van de inkomensgroep en van periodes van epidemieën). Bij het inventariseren was ons reeds opgevallen dat er soms hele reeksen van bladzijden met slechts korte levenslopen voorkwamen. Nu zien we dat in bepaalde jaren de vondelingsterfte tot 80 % kon bedragen!

Op het totaal van 7568 vondelingen waren er 3796 of iets meer dan de helft die een herkenningsteken of een biljet mee kregen.

Aantal vondelingen per jaar

De tekens waren een kruisje, een medaillon, een halve speelkaart of een heiligenbeeldje, maar ook dikwijls een lapje goed of een stukje behangpapier. De waardevolle voorwerpen werden in een doos in het vondelingenmagazijn bijgehouden. We hebben geen idee waar dit terecht is gekomen.

De biljetten waren meestal korte mededelingen met de naam van het kind en de vermelding of het al of niet gedoopt was.

Uitzonderlijk vinden we ook langere epistels waarin de moeder het Bestuur smeekt goed voor haar kind te zorgen en de hoop uitspreekt het terug te kunnen komen ophalen.

Soms staat er expliciet de naam van de moeder bij. Enkele keren is duidelijk dat het briefje geschreven is door de vroedvrouw. Zo staat er dan in enkele van die briefjes "met consent van de moeder".

Een klein gedeelte van de vondelingen werden door hun familie later terug opgehaald. Soms is dan de andere helft van het herkenningsteken als bewijsstuk in het register gekleefd, we kunnen veronderstellen dat in dat geval de moeder zelf haar kind is komen ophalen. Enkele moeders die hun kind kwamen ophalen, moesten horen dat hun kind ondertussen overleden was (69 maal). Ondanks de korte ambtelijke notering en de anderhalve eeuw die tussen de feiten en de huidige lezer ligt, blijven het schrijnende verhalen.

Er waren 355 vondelingen die met hun familie herenigd werden, 329 daarvan werden door de moeders opgehaald, 6 door beide ouders en 10 door de vader. De andere 10 werden door grootouders of tantes opgehaald.

Vanaf de jaren 1850 is het duidelijk dat er actief gezocht werd naar de moeders (proces verballen van de commissaris zijn dan toegevoegd). Het is niet zeker dat de hereniging dan altijd met de wil van de moeder gebeurde.

Doordat soms genoteerd werd waar de moeder woonde, kunnen we ook vaststellen dat de vondelingen niet alleen uit Gent kwamen, maar dikwijls uit de wijde omgeving, tot uit Antwerpen en Lille.

The image shows a page from a historical register, likely from the 19th century, titled "Paulus Bestuur" (Paulus Administration). The page is filled with handwritten entries, each representing a foundling. The entries are organized in columns, with the date of discovery on the left, the name of the child in the middle, and other details on the right. A large, prominent signature "Paulus Bestuur" is written across the top of the page. On the left side, there is a small illustration of a religious scene, possibly the Virgin Mary with the Christ Child, surrounded by figures. The text is written in a cursive script, and the page shows signs of age and wear.

Naamgeving van de vondeling

Een algemene lijn is er niet te onderscheiden wat het toekennen van voor- en familienamen betreft, daar het meestal de inschrijvende ambtenaar was die daarover besliste.

Toch kunnen we ook hier verscheidene strekkingen, afhankelijk van de periode ontdekken.

In de beginperiode van de bijgehouden en beschikbare notulen wordt, wat de familienaam betreft, verwezen naar de vindplaats en krijgen we namen als PORTAIL, VAN DE CASSEYE, VAN HOLSTRAETE, VAN de SULLE, VAN DER DURPELE, TWEEDEN TRAP, en diverse Gentse straatnamen als QUADHAM, BRABANTDAM ...

Soms zie je ook namen opduiken als REPUBLIQUE, VICTOIRE, LA PAIX die naar alle waarschijnlijkheid verband houden met belangrijke gebeurtenissen van die tijd o.a. het uitroepen van de Franse Republiek, een of andere belangrijke overwinning die geboekt werd, het einde van een of andere opstand zodat er weer vrede heerste.

Familienamen als PERROQUET, LA CARPE, DE LEEUW, VAN DEN EYNGEL, VAN DEN AEP, de la LANTERNE e.d. houden dan ook ergens weer verband met de vindplaats nl. voor de deur of toegangsweg van het gelijknamige cabaret of soms ook een verwijzing naar het uithangbord dat aan de gevel prijkte.

Ook uiterlijke kenmerken of waarnemingen of verwachtingen speelden dikwijls een rol bij het bepalen van de familienaam; zo vinden we o.m. namen als BEAUREGARD, LE BIENHEUREUX, BEAUTE, ILLUSTRÉ, PLAISANT, DISTRAIT, LA BELLE, LA JOIEUSE, LE DOUX, PARFUME, LE MAGNIFIQUE, Riant, ADONIS, CHARMANT...

Een speciale datum van inschrijving kon ook aanleiding geven tot het toekennen van een familienaam, zo kreeg een vondeling ingeschreven op 02 november de naam TOUSSAINT.

Terwijl een familienaam als LE CONCERT waarschijnlijk gegeven werd als het kind niet ophield met schreien, tenzij de ambtenaar misschien reeds in gedachten bij het concert was dat hij die dag zou bijwonen, wie weet?

Tot zelfs het beroep van de bewoner van het huis waar het kind gevonden werd, gebruikte men als naamgeving: zo werd MARTIN DRONCKAERS gevonden “dans la vestibule de la maison habitée par Livin De Meyere, vendeur de bière”.

Hoe kan het ook anders dan dat de naam NAPOLEON VAINQUEUR te maken heeft met een of andere veldslagzege van Napoleon Bonaparte zoals ook JEAN MAXIMILIEN JENA onder deze noemer te catalogeren valt.

Merkwaardig is ook dat bij een vondeling die om 09H 's morgens gevonden werd dit feit aanleiding gaf tot het registreren van het kind als MARIA VAN NEGEN.

Tijdens de periode april 1848 – maart 1888 werd waarschijnlijk striktere richtlijnen gegeven wat betreft de naamgeving en bemerken we bij het overlopen van de naamlijsten de opeenvolgende letters van het alfabet als beginletter voor de familienaam. Soms wordt die richtlijn ook gevolgd voor het toekennen van een voornaam en krijg je vondelingen als MARIA MEIJBLOEM, PAULINE PRUYMBOOM, VICTORIA VRIJSTAD, XAVERIUS XHORIS, ZACHEUS ZUNA...

Hierbij dient wel genoteerd dat de “moeilijke” letters X en Y regelmatig ontbraken in het rijtje en dat er ook niet systematisch werd vastgehouden aan dezelfde beginletter voor zowel voor- als familienaam.

Soms, misschien als de ambtenaar goedgezind was of als gevolg van strikte orders, komt het voor dat de vondeling de naam krijgt die op een begeleidend kaartje vermeld was.

Wie in deze naamlijsten gaat grasduinen komt ongetwijfeld nog andere merkwaardigheden tegen, ze hier allemaal opsommen zou ons veel te ver leiden want dan moeten we de registers bijna integraal overnemen en dat was nu ook weer niet de bedoeling.

Voor een gedetailleerde studie over de naamgeving van de Gentse vondelingen verwijzen wij U graag door naar de licentiaatsthesis door Kathleen Potoms van de Katholieke Universiteit Leuven, bij het archief ter inzage.

BESLUIT

Het project rond de vondelingenregisters is afgerond. Het is niet de taak van het OCMW om aan geschiedschrijving te doen, maar toch willen we dat het voorhanden materiaal ter beschikking staat van de gemeenschap, uiteraard voor zover de privacy van bestaande personen niet in het gedrang komt. Daarom zoeken we nog naar een middel om dit deel van het historische archief publiek toegankelijk te maken zonder extravagante kosten te maken (CD-ROM, DVD, Web?). Bovendien hopen we op deze wijze ook het eigen OCMW-personeel er van bewust te maken dat ze een lange traditie voortzetten.